

TA5 Makrotaloustieteen erikoiskurssi

Oppimispäiväkirja, Tuomas Starck, 013464031

Kevät 2020

1 Finanssikriisin syitä ja seurauksia

Anne Mikkola aloitti orkestroimansa kurssin luennolla ”Finanssikriisin syitä ja seurauksia”. Luento käsitteli finanssikriisejä yleisesti ja erityisesti vuosina 2007–2009 maailmantaloutta ravistellutta kriisiä ja sitä, kuinka se oli syntynyt USA:n asunto- ja rahoitusmarkkinoilla. Koska tunnin alussa käsiteltiin kurssiin liittyviä asioita, luennon varsinaiselle aiheelle jäi hieman tavallista vähemmän aikaa, mutta vastapainoksi tämä luento oli sisältönsä puolesta yksi kurssin teknisemmistä.

2000-luvun alussa Yhdysvaltain asuntomarkkinoilla kehiteltiin finanssi-innovaatioita, jotka mahdollisti myös verrattain köyhien ihmisten saada asuntolainaa. Nämä eri finanssikyhämät – M/ABS:t, CDO:t, jne – ovat mielestäni kiehtovia, mutta ne myös auttoivat hämärtämään sitä tosiasiaa, että lainojen taustalla olevien vakuuksien arvo ei vastannut lainojen arvoa. Korkeiden korkojen lasku ja lainan saannin helppous myös ruokki asuntojen hintakehitystä ja vuosien 2001–2005 välillä asuntojen mediaanihinta nousi lähes kolmanneksen.

Kuplan puhkeaminen alkoi asuntojen hintojen nousun pysähtymisellä tai laskulla, jonka seurauksena velkojen maksukyky heikkeni. Velallisen saattoi olla edullisempaa jättää asunto kuin maksaa siitä arvoaan enemmän. Seurauksena on kierre, jossa reaaliomaisuuden ja lainojen arvot laskevat, lainanannon kannattavuus laskee ja lainanantoa rajoitetaan, talous supistuu, ja nämä kaikki seuraukset ruokkivat toisiaan.

Luennolla kerrottiin kuinka pankkien epäluottamus toisiinsa paisutti Yhdysvaltojen asuntomarkkinoiden kriisin globaaliksi ongelmaksi ja että Euroopassa valtioiden budjettien alijäämät kasvoivat. Näin jälkeensä luentoa ja

materiaaleja selatessani huomaa, että olisin mielelläni oppinut lisää finanssikriisin vaikutuksista Atlantin tällä puolen. Aihetta käsiteltiin toki aikanaan paljon uutisissa, mutta tarkempi taloustieteellinen katsaus olisi minusta kiinnostava.

Finanssikriisistä toipuminen tapahtui eri tavoilla eri puolilla maailmaa. USA:ssa rahoituslaitoksia sekä kaatui, tuettiin, ja sosialisointiin. Lisäksi vuoden 2009 alussa yli 700 miljardin elvytyspaketti hyväksyttiin kongressissa. Myös Japanissa käytettiin satoja miljardeja elvytykseen. EKP laski ohjauskorkoa ja myönsi eurooppalaisille pankeille halpoja lainoja, jotta rahaliikenne pankkien välillä toimisi. Vaikka talouden supistuminen oli tietysti haitaksi, välttyi Suomi varsinaiselta pankkikriisiltä.

Vaikka vuoden 2008 finanssikriisi oli ennestään uutisista tuttu, oli tämä luento kokonaisuudessaan kiinnostava, sillä sain sekä tarkemman että koherenttimman kuvan syistä ja seurauksista (erityisesti tapahtumista Yhdysvalloissa). Lisäksi nyt ymmärrän myös 90-luvun laman hieman paremmin.

2 Riittääkö Suomessa työvoima?

Turun yliopiston professori Matti Virén luennoi otsikolla ”Riittääkö työvoima Suomessa?”. Suurten ikäluokkien siirtyessä kohti eläkettä, otsikon kysymys vaikuttaa ajankohtaiselle ja odotin kuulevani luennolla ennustuksia väestörakenteen ja työvoiman tarpeen kehityksestä. Välittömästi luennon alettua Virén kuitenkin – omien sanojensa mukaan – banalisoi aiheen otsikon ja kiinnitti huomion kysymykseen siitä, mitä tarkoittaa työvoiman riittäminen tai työvoiman tarve.

Aiheen taustalla on toki todellinen muutos eli väestön ikääntyminen. Vuoden 2010 huipun jälkeen työikäinen väestö on tosiasiallisesti supistunut jo 100 000 hengellä, joka on huomattavasti suurempi luku kuin mitä olisin arvannut sen olevan. Virén kuitenkin painotti joustojen merkitystä tässä keskustelussa.

Joustot ovat tietysti tuttu käsite ensimmäisiltä taloustieteen luennoilta alkaen. Tässä yhteydessä luennon oleellinen viesti oli, ettei nykyisten lukujen perusteella voi sellaisenaan tehdä kovin pitkälle vietyjä ennustuksia tulevasti työvoiman tarpeesta, sillä tarve itsessään ei ole kiveen hakattu. Tai kuten Virén asian muotoili: ”Kun puhutaan työvoiman palkkajousta, sen käänteiskuvaus on tietenkin silloin palkkojen jousto työllisyyden suhteen.” Toisin sanoen työvoimamarkkinat ovat talouden pelikenttä, jossa tasapaino määräytyy monien tekijöiden perusteella. Jos esimerkiksi jollain alalla työvoiman tarve kasvaa, nousee myös palkat ja sitä kautta työvoiman tarjonta. Vastaavasti jos työvoimakustannukset nousevat, muuttuu robotisaatio suhteellisesti edullisemmaksi vaihtoehdoksi.

Edellä esitetyn päättelyketjun perusteella vastaus luennon otsikon kysymykseen ei ole koskaan kyllä tai ei vaan esimerkiksi se, että työvoiman ky-

synnän kasvu voi johtaa alan automaatiotason ja rakenteiden muutokseen.

Kokonaisuudessaan pidin tästä luennosta erityiseksi siksi, että Virén avasi aiheen perustekijöihinsä ja selitti niistä koostuvan rakenteen. Luonnollisesti luento sukelsi yksityiskohtiin ja tilastoihin paljon tarkemmin. Mielenkiintoisia yksityiskohtia olivat mielestäni esimerkiksi ne, että työvoiman hintajous-to on tyypillisesti lähellä lukua $-0,5$ ja se, millä tavoin eri työllisyyslukuja luodaan (Työ- ja elinkeinoministeriön kortistoluvut ja Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen luvut). Piilotyöttömyys ymmärrettävästi herätti luennolla kysymyksiä ja keskustelua, sillä noin 150 000 työttömän kadottaminen kuulostaa merkittävältä, mutta jätän tilastojen käsittelyn toiseen kertaan.

3 Johdatus eläkejärjestelmiin

Eläketurvakeskuksen johtaja ja tohtori Jaakko Kiander luennoi otsikolla ”Johdatus eläkejärjestelmiin”. Otsikko oli hyvin osuva, sillä luento oli sisältönsä puolesta suoraviivainen katsaus eläkejärjestelmiin eikä juuri muuta. Kiander ei sisällyttänyt luentoon omaa työnantajaansa, joten lähdin etsimään tietoa itse. Opin että on olemassa laki Eläketurvakeskuksesta, joka sanoo, että ETK:n tehtäviin kuuluu eläketurvan toimeenpano ja kehittäminen, tutkimustoiminta, tiedottaminen, eläkelaitosten yhteistyön edistäminen ja ainakin 12 muuta lain luettelemaa kohtaa.

Suomessa on käytössä julkinen, lakisääteinen, ansiosidonnainen, etuusperusteinen, osittain rahastoiva työeläkejärjestelmä, jota pääsääntöisesti toteuttaa yksityiset työeläkejärjestöt. Maailmalla on myös erilaisia ratkaisuja. Esimerkiksi eläkkeiden rahoitus voisi toimia jakojärjestelmällä, jossa maksettavat eläkkeet rahoitetaan suoraan verotuloilla. Vastaavasti voidaan käyttää rahastoja siten, että eläkemenot kerätään etukäteen, sijoitetaan ja eläkkeet maksetaan varallisuudesta. Suomen malli on ei ole puhdas versio kummastakaan näistä vaan välimuoto.

Suomessa käytössä oleva etuusperusteisuus tarkoittaa sitä, että eläkettä maksetaan etukäteen määrättyjen karttumasääntöjen mukaan. Vaihtoehtoisesti maksuperusteinen järjestelmä tarkoittaa sitä, että eläkkeen suuruus määräytyy työuran aikana maksettujen maksujen ja niille kertyneiden tuottojen perusteella. Luonnollisesti suurempi ansiotaso vaikuttaa positiivisesti eläkekertymään.

Suomen järjestelmän vahvuuksia on kattavuus ja se, että se on hyvin helppo ja automaattinen palkansaajan näkökulmasta. Kiander totesi työeläkeyrityksiin

liittyen, ”yleensä ihmiset eivät välttämättä edes tiedä sitä itse,” mikä osui naulan kantaan, sillä en osaa suoralta kädeltä mainita minkään työnantajani valitsemaa työeläkeyritystä. Yleisemmin ottaen tämä kuvaa suhdettani koko luennon aiheeseen – vaikka olen ollut työelämässä yli vuosikymmenen, en ole ajatellut eläkkeisiin liittyviä asioita vielä kertaakaan, joten tämä johdatusluento on yhtä aikaa sekä hyvin hyödyllinen että kauttaaltaan uutta tietoa.

Koska työeläkejärjestelmä hajauttaa riskit kollektiivisesti on se paitsi helppo niin myös riskitön yksittäisen työntekijän näkökulmasta ja karttuneiden etuuksien suoja on vahva. Sen sijaan yhteiskunnan muutos laajemmin aiheuttaa riskejä koko järjestelmän toimivuudelle. Syy on sama kuin taloudessa tällä hetkellä yleisesti: väestön ikääntyminen ja huoltosuhteen heikkeneminen. Haasteet eivät toki koske Suomea erityisesti vaan koko Eurooppa niin sanotusti japanisoituu. Tulevaisuus tuo mukanaan paineita korottaa työeläkemaksuja, jotta rahastot eivät ehtyisi.

4 Työmarkkinoiden toiminta ja rakenneuudistukset

Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun työelämäprofessori Seija Ilmakunnas luennoi otsikolla ”Työmarkkinoiden toiminta ja rakenneuudistukset”. Luento tarkasteli suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan edellytyksiä erityisesti työmarkkinoiden, palkkojen ja kilpailukyvyn näkökulmasta. Lisäksi julkinen keskustelu sai ripauksen kritiikkiä osakseen, sillä keskusteluissa käytetään usein poliittisista syistä lukuja, jotka Ilmakuntaan mukaan ovat liian tarkkoja suhteessa siihen, mitä asiasta tosiasiaissa voidaan tietää.

Rakenteellinen työttömyys on asia, josta on puhuttu julkisuudessa ainakin 90-luvun lamasta lähtien (ehkä pidempään, mutta oma muistini ei kanna kauemmas). Tämä luento tarjosi ensimmäistä kertaa analyttisen halutuunoton aiheesta. Tiesin että rakenteellinen työttömyys käsitteenä pyrkii jakamaan työttömyyden kahtia ja erottamaan niistä suhdanteista riippuvan osuuden, jotta työttömyyttä voidaan paremmin käsitellä. Sen sijaan en tiennyt, kuinka kehnosti rakenteellista työttömyyttä kyetään mittaamaan tai arvioimaan. Ilmakuntaan esittämä diagrammi kertoi siitä, kuinka rakenteellisen työttömyyden arvio on seurannut työttömyyttä itseään laman vuosina 1990–95, oli silmiä avaava.

Muita mielenkiintoisia asioita luennolla olivat työllisyyteen ja rakenteisiin liittyvät mekanismit ja muutokset viime vuosikymmeniltä. Esimerkiksi Beveridge-käyrien esittely tarjosi paremman käsityksen kohtaanto-ongelmaan ja Okunin laki – joka ei varsinaisesti ole laki vaan empiirinen havainto – siihen, kuinka vahvasti talouskasvu ja työllisyys kulkevat käsi kädessä.

Mutta luennon pääasia oli hyvinvointiyhteiskunta. Suomalaisessa mallissa ideana on, että talouskasvu, jota tarvitaan mallin ylläpitämiseksi, haetaan nimenomaan viennistä, sillä kotimaiset markkinat ovat pienet. Koska vienti on riippuvainen muiden markkinoiden kysynnästä, täytyy Suomen kyetä sopeutumaan nopeasti, jos kysynnässä tapahtuu muutoksia. Perinteisesti Suomessa on ollut jollain tavalla toteutunut yhteiskuntasopimus, jossa toisaalta työntekijäosapuoli osallistuu tukemaan viennin kustannuskilpailukykyä ja vastaavasti työnantajaosapuoli ottaa osaa kollektiiviseen sosiaalisen turvaverkon ylläpitoon. Mielenkiintoinen huomio, jota en ole tullut aiemmin ajatelleeksi, oli se, että sosiaaliturva tukee talouden muutosvalmiutta, ketteryyttä ja sitä kautta mahdollistaa teknologien kehityksen.

Olin pari vuotta sitten HSL:llä töissä samaan aikaan, kun kikysopimus oli tullut voimaan. Silloin ylimääräinen 6 minuuttia työpäivässä ei vaikuttanut millään tavalla mielekkäältä. Työntekijän näkökulmasta niin pieni muutos työajassa ei voinut olla hyödyllinen kenellekään – lisäsi ehkä vaan byrokratiaa. En varsinaisesti osaa tämän luennon perusteella vielääkään sanoa, oliko juuri niillä minuuteilla kansantaloudelle merkitystä, mutta näin jälkikäteen on myönnettävä, että Sipilän hallitus onnistui nostamaan työllisyysastetta ja sillä on ainakin merkitystä niille ihmisille, jotka saivat töitä.

5 Rahapolitiikka

Valtiotieteen tohtori Antti Suvanto luennoi aiheella ”Rahapolitiikka”. Luento alkoi ymmärrettävästi johdannolla, joka kattoi peruskäsitteistön määrittelyn ensimmäisenä kysymyksenään: ”Mitä on raha?” Vaikka kysymys saattaa vaikuttaa banaalille, arvostan itse suuresti luennon lähestymistapaa lähteä liikkeelle perusteista – tosiasiaassa harvoin sitä tulee arjessa ajateltua rahan luonnetta. Pitkälti tämän kurssin ansiosta olen alkanut etsiä kirjoja, jotka käsittelevät rahan filosofiaa. Erityisesti tahtoisin ymmärtää paremmin kuinka luotonlaajennus ja vähimmäisvarantojärjestelmä toimii ja mitä implikaatioita niillä on.

Rahapolitiikka on keskuspankin harjoittamaa talouspolitiikkaa. Suomi on osa euroaluetta, joten rahapolitiikan toiminnallinen keskus on vuodesta 1999 alkaen ollut Euroopan keskuspankki. Rahapolitiikan ensisijainen tavoite on hintavakaus eli inflaation pitäminen tavoitetasolla. Liian korkea inflaatio johtaisi sattumanvaraiseen varallisuuden jakoon ja olisi lisäriski, sillä talouden ennustettavuus heikkenee. Deflaatio sen sijaan aiheuttaisi investointien tyrehtymistä, joten EKP-alueella tavoitteena on pitää inflaatio lähellä muttei yli kahden prosentin. Hintavakauden lisäksi toissijaisia rahapolitiikan tavoitteita ovat talouskasvun ja työllisyyden tukeminen. Keskuspankin käytettävissä olevia keinoja ovat ohjauskorko, arvopaperiostot ja viestintä.

Mielestäni oli suorastaan huvittavaa kuulla, kun Suvanto kertoi, että ennen 80- ja 90-lukuja rahapolitiikkaa luotiin salassa, päätöksillä pyrittiin yllättämään markkinat ja tätä pidettiin hyvänä käytäntönä. Olen seurannut talouden tapahtumia ilmeisen lyhyen aikaa, sillä avoimuus ja ennen kaikkea ennakoitavuus tuntuvat itsestäänselvyyksille. Tutummalta kuulosti Su-

vannon kuvaus siitä, kuinka EKP ohjauskoron muutoksella ei ole tarkoitus aiheuttaa muutosta markkinoilla, sillä huolella hoidettu viestintä ennen päätöksentekoa on saanut markkinat odottamaan päätöstä ja sopeutuminen on jo tapahtunut.

Luennon lopulla oli vielä katsaus finanssikriisiin ja sen syntytekijöihin. 2000-luvun alussa rahapolitiikka onnistui päätavoitteessaan ja inflaatio oli toivotulla tasolla, mutta rahoitusmarkkinoiden vakauden tai euroalueen sisäisen vaihtotaseen eroja ei huomioitu riittävästi. Puoli vuotta sen jälkeen, kun Yhdysvaltojen subprime-luotot nousivat huolenaiheeksi, levisi ongelma myös euroalueelle ja pankkien välinen rahakauppa tyrehtyi. EKP reagoi tähän antamalla 100 miljardin euron luottopaketin rahaliikenteen elvyttämiseksi. Talouden näkymät synkkenivät merkittävät vuoden 2008 loppupuolella ja kaikki keskuspankit laskivat ohjauskorkoaan synkronoidusti. Finanssikriisi nosti pintaan eurooppalaisen velkakriisin, josta seurasi myöhemmin koko euroalueen luottamus-kriisi. Lopulta kurinalaisen talouspolitiikan avulla näistä kaikista selvittiin vaihtelevan onnistuneesti vain talouden supistumisen kustannuksella. Mikään valtio ei luopunut eurosta.

6 Asuntomarkkinat ja makrovakaus

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimusjohtaja Essi Eerola luennoi otsikolla ”Asuntomarkkinat ja makrovakaus”. Luennon teemoja olivat Suomen asuntomarkkinoiden kehitys, lainanotto ja makrovakaus. Koska kaikki asuntomarkkinoihin liittyvä on itselleni nyt ajankohtaista, olin erityisen kiinnostunut tämän luennon sisällöstä.

Yllätyin kun tutkimusjohtaja Eerola esitteli asuntojen reaalihintaindeksin kehitystä viimeiseltä 30 vuodelta, jossa näkyi, kuinka pääkaupunkiseudun hintataso alkoi eriytyä muun Suomen hintatasosta kymmenisen vuotta sitten. Yllätyin siksi, että luulin kaupungistuminen Suomessa olleen vahvaa jo ainakin 90-luvun lopulta alkaen ja olisin olettanut sen näkyneen asuntojen hintakehityksessä vähintään niiltä ajoilta alkaen. Toisaalta sama reaalihintaindeksi paljastaa myös sen, että asuntojen hintakehitys koko 2000-luvun alun on suurelta osin ollut vain korjausliikettä 90-luvun laman jyrkälle pudotukselle, jolloin koko maassa asuntojen hinnoista katosi keskimäärin noin puolet. Tätä taustaa vasten kuvaajan lukuja oli helpompi ymmärtää.

Mielestäni tärkein aihe luennolla olivat lainanotto ja makrovakaus. Lainanoton mahdollisuus itsessään on hyödyllistä, sillä se lisää hyvinvointia ja antaa esimerkiksi nuorille mahdollisuuden velkaantua opintoja varten ja maksaa opintovelkaa pois myöhemmin työelämässä. Tai kuten taloustieteessä asia ilmaistaan: tasata kulutusta yli elinkaaren. Mutta liiallinen velkaantuminen on tietysti myös riski paitsi yksilölle niin myös laajemmin talouden näkökulmasta. Jos talous heikkenee paljon, tulee vastaavasti paljon asuntoja myyntiin yhtä aikaa, sillä ihmiset eivät välttämättä selviä velkataakastaan. Tämä entisestään laskee asuntojen arvoa, vaikeuttaa lainanottajien asemaa,

supistaa kulutusta ja ruokkii talouden heikkenemistä.

Lainanottoa pyritään rajoittamaan sääntelyllä. Lainan suuruutta saate-
taan rajoittaa suhteessa hankittavan asunnon arvoon nähden tai vaihtoehtoisesti lainanottajan tuloihin nähden. Erityisesti finanssikriisin jälkeen on otettu käyttöön makrovakaustoimia ja lainoituksen sääntelyä on kiristetty, mutta samalla Eerola huomautti, että tosiasiassa sääntelyn tehokkuus ja vaikutukset eivät ole kovin kattavasti tunnettuja. Joka tapauksessa esimerkiksi Suomessa on käytössä enimmäisluototussuhde (85% tai 95% ensiasunnonostajille), joka rajaa kotitalouksien lainataakkaa suhteessa asunnon arvoon.

7 Rahoitusmarkkinoiden sääntely ja valvonta

Finanssivalvonnan pankkivalvonnan osastopäällikkö Jyri Helenius luennoi otsikolla ”Rahoitusmarkkinoiden – erityisesti pankkien – sääntely ja valvonta”. Finanssivalvonta edistää ”finanssimarkkinoiden vakautta ja luottamusta sekä asiakkaiden, sijoittajien ja vakuutettujen suojaa.” Finanssivalvontaa säätelee laki finanssivalvonnasta. Helenius painotti valvomisen roolia sääntelyn sijaan, mutta Finanssivalvonta osallistuu finanssimarkkinoiden lainsäädännön valmisteluun, vaikkei päättävä hallinnon elin olekaan. Valvottavia kohteita on pitkä lista, joka kattaa mm. pankit, vakuutusyhtiöt ja -kassat, työttömyyskassat, sijoituspalveluyritykset ja pörssin.

Nyt kun finanssikriisi on vielä tuoreessa muistissa, ei väitetä valvonnan ja turvaverkkojen tarpeellisuutta tarvitse perustella kenellekään. Sen sijaan on täysin perusteltua muistuttaa, ettei turvallisuutta saa ilmaiseksi, sillä sääntelyllä voi olla sivuvaikutuksia ja toisaalta turvaverkko voi kannustaa pankkeja ottamaan suurempia riskejä.

Erityisesti ”Rahapolitiikka”-luennon jälkeen oli mielenkiintoista kuulla, mitä finanssikriisistä tarkalleen ottaen opittiin. Helenius listasi neljä merkittävää kohtaa. Ensimmäinen oli arvattavasti se, että pankkien riskimarginaalit olivat liian ohuet. Kriisin jälkeen sääntelyä on kiristetty näiltä osin nostamalla pääoma- ja likviditeettivaatimuksia sekä vähimmäisomavaraisuusasetta. Toinen ongelma liittyi sääntelyyn itseensä, sillä sääntelyn vaatimukset tiukentuivat kriisin edetessä ja sitä kautta hankaloittivat tilanteen toipumista. Nytemmin sääntelyn pääomavaatimuksia on muokattu vastasyklisemmiksi.

Kolmas ongelma liittyi johdon kannustimiin, jotka olivat mitoitettu pal-

kitsemaan riskinottoa liian lyhyellä aikavälillä. Kriisin seurauksena bonuksien maksujen ehtoja ja viiveitä on pidennetty siten, ettei vakavaraisuuden vaarantamisesta palkita niin herkästi. Viimeisenä ongelmana Helenius mainitsi systeimiriskit, joita on kriisin jälkeen alettu torjua uusilla makroriskeihin perustuvilla vakavaraisuusvaatimuksilla ja tehostetulla valvonnalla. Lisäksi pankkien kriisinratkaisumallia on muutettu sellaiseksi, ettei pankkeja tueta verovaroilla vaan pikemminkin sijoittajien varoilla.

Finanssivalvonta ei ole pelkkä paperitiikeri, sillä jos valvottava taho ei toimi sääntöjen mukaisesti, voi Finanssivalvonta tarttua sanktioihin. Ääripäissä vaihtoehtoja ovat sakkorangaistus ja koko toimiluvan poisotto. Keskitien vaihtoehto on se, että Finanssivalvonta voi asettaa asiamiehen tarkkailemaan valvottavaa organisaatiota. Se oli minusta mielenkiintoista.

8 Hitaan kasvun anatomia finanssikriisin jälkeen

Suomen Pankin johtokunnan jäsen professori Seppo Honkapohja luennoi ot-sikolla ”Hitaan kasvun anatomia finanssikriisin jälkeen”. Suomi on saanut nauttia talouden ja elintason kasvusta lähes koko olemassaolonsa ajan jos sodat ja 90-luvun lama pyöristetään pois tarkastelusta. Kuitenkin finanssi-kriisin jälkeisinä vuosina 2008–2014 BKT ei kasvanut ollenkaan ja senkin jälkeen talous on voinut aneemisesti. Honkapohja käsitteli luennollaan syitä sille, mistä talouden heikko kehitys Suomessa on johtunut.

Finanssikriisistä lähtien sekä korot että inflaatio ovat olleet ja pysyneet matalana. Vaikka tilanne on uusi, se ei riitä selittämään Suomen heikkoa talouskehitystä, sillä sekä USA että muut Euroopan maat ovat tilanteesta huolimatta toipuneet finanssikriisistä vähintään kohtuullisesti. Yksi ilmeinen Suomelle erityinen tekijä on Nokia ja sen matkapuhelintuotannon katoami-nen. Vaikka Nokia oli merkittävä Suomelle, se ei Honkapohjan mukaan kui-tenkaan riitä selittämään kuin osan taloustilanteesta.

Kuten Ilmakunnaan luennolla aiemmin opimme, Suomen hyvinvointi-malli on riippuvainen viennin kilpailukyvyistä. Vienti heikkeni voimakkaas-ti juuri finanssikriisin jälkeisinä aikoina. Osittain se johtui globaalista ta-louden kurjistumisesta, mutta Suomen ongelmana oli myös kasvaneet yk-sikkötyökustannukset, jotka söivät kustannuskilpailukykyä. Kustannusten kas-vu selittyy ainakin osin sillä, että sopivasti ennen Yhdysvaltain asuntokuplan puhkeamista Suomessa työntekijäosapuoli oli onnistunut sopimaan itselleen reilut palkankorotukset, jotka valitettavasti olivat kilpailukyvyn riippakivenä

monta seuraavaa vuotta.

Heikko vienti, Nokian menetys ja yleisesti vaikea ja epävarma tilanne maailmantaloudessa on varsin kattava ongelmavyöhyke. Lisäksi vielä investoinnit romahtivat ja Suomi ei enää ollut PISA-tulosten kärjessä niin kuin pitkään aiemmin. Honkapohja esitti luennon lopuksi suosituksia siitä, mitä tilanteen korjaamiseksi tulisi tehdä. Kuten edellisestä voi päätellä, listalla on muun muassa investointeihin ja kehitykseen panostaminen, koulutustason nosto ja kustannuskilpailukykyyn parantaminen.

Tulevaisuuden haasteiksi Honkapohja mainitsi väestön ikääntymisen ja ilmastonmuutoksen. Saatan itse olla liiankin optimisti, mutta itse pidän ilmastonmuutosta mahdollisuutena, sillä sen vaatimat muutokset ovat myös mahdollisuus talouskasvun näkökulmasta.

9 Tuottavuus, talouskasvu ja yhteiskunta

Pitkän uran tehnyt taloustieteen dosentti Jukka Pekkarinen luennoi otsikolla ”Kasvun hidastuminen, tulonjako ja demokratia”. Luento ei harhaillut otsikkonsa puitteista, sillä se käsitteli nykyisiä demokratian haasteita nimenomaan taloudessa tapahtuneiden muutosten ja ongelmien näkökulmasta.

Olen itse seurannut huolestuneena populismin nousua koko 2000-luvun ajan, joten oli mielenkiintoista kuulla, kun Pekkarinen kertoi nykypäivän tilanteella olevan vastineita myös historiassa. Sekä 1800-luvun lopulla että 1930-luvulla oltiin verrattavassa tilanteessa, jossa teknologinen kehitys on muuttuneen taloustilanteen kautta sotkenut vallitsevia poliittisia kuvioita. Sitä Pekkarinen ei sanonut ääneen, että molempia ajanjaksoja seurasi maailmansota. Toivottavasti tällä kertaa vältymme sellaiselta.

Taloudessa näkyvään muutokseen on monia syitä, joista luennon perusteella salaperäisin vaikuttaisi olevan hidastunut tuottavuuden kasvu. Kehityksen suunta on ollut alaspäin vuosikymmeniä ja jo 60-luvulla ekonomistit Pekkarisen mukaan ihmettelivät, miksi tietokoneet näkyvät yhteiskunnassa kaikkialla paitsi BKT:ssa. Toisin sanoen vaikka uutta teknologiaa oli sekä saatavilla että käytössä, se ei johtanut samanlaiseen tuottavuuden kasvuun kuin aiemmat teknologian läpimurrot kuten höyrykone ja sähkö. Tämä on yhä asia, jota ei täysin ymmärretä. Toisaalta voi olla että sodanaikaiset talouden työkalut kuten BKT eivät onnistuneesti kuvaa tietotekniikan panosta taloudessa, mutta Pekkarisen mukaan tämä on vain osa selitystä ja kyseessä on todella aito tuottavuuden kasvun hidastuminen. Jos elintason kasvu todella pysähtyy tulevana vuosikymmeninä, en oikeastaan itse ole asiasta erityisen huolissani. Eihän tässä kukaan ole pettua joutunut syömään enää pitkään ai-

kaan.

Sen sijaan olen huolissani eriarvoisuuden kärjistymisestä, joka on toinen merkittävistä demokratian ongelmien taustatekijöistä. Pekkarisen mukaan tämä ei ole meillä vaikuttanut niin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Olen samaa mieltä siitä, että (suuruus)luokkaeroja on, mutta oman kokemuksen perusteella rohkenen epäillä, että myös Suomessa demokratia on kärsinyt eriarvoistumisen takia. Funktionaalinen tulonjako romahti palkkojen suunnalta 90-luvun laman aikaan ja pysyi matalalla 2000-luvun nousukaudesta huolimatta finanssikriisiin saakka. Vaikka nyt tulonjako on tasaantunut 80-luvun tasolle, luulen että se selittyy pitkälti vain meneillään olevasta heikosta suhdanteesta. Mielestäni on turvallista olettaa, että tällainen keski-
luokan kurjistaminen on onnistunut ruokkimaan populismikehitystä viime vuosikymmenet.

Kolmas tärkeä asia luennolla oli mielestäni se, että Suomi on Pekkarisen mukaan jäänyt teknologian kehityksen ja hyödyntämisen kärjestä. Tämä on osoitettavissa ICT-investointilukuja katsomalla. Minulla ei ole tähän mitään lisättävää muuta kuin se, että väite on minusta valitettavalla tavalla linjassa sen edellisellä (Seppo Honkapohjan) luennolla esitetyn asian kanssa, että Suomi on tippumassa huipusta koulutuksen tasossa. Sekä teknologian hyödyntäminen että koulutus olivat Suomen kiistattomat valtit vielä vuosituhannen vaihteessa, mutta tuntuu siltä kuin Suomi olisi sen jälkeen jäänyt laakereilleen lepäämään.

10 Keskustelua globalisaatiosta

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun kansainvälisen talouden emeritusprofessori Pertti Haaparanta luennoi otsikolla ”Keskustelua globalisaatiosta”. Luento kattoi lyhyen katsauksen globalisaation historiaan ja keskittyi sen jälkeen globalisaation vaikutuksiin erityisesti tuloeroihin ja kauppasotiin keskittyen.

Haaparannan mukaan globalisaation historian voi palastella useammalla tavalla, jotka kaikki ovat lähellä toisiaan. Olen itse ikinä kuullut puhuttavan vain globalisaatiosta itsestään, joten olen mieltänyt sen yhdeksi viime vuosikymmenien epämääräiseksi ja yhtenäiseksi ajanjaksoksi. Luennon perusteella globalisaation voi ajatella alkaneen jo 1800-luvun lopulla ja viimeisimmätkin vaiheet voi jakaa kahteen jaksoon: hyperglobalisaatioon vuosina 1990–2008 ja globalisaation seisahtumiseen, joka alkoi finanssikriisistä. Hyperglobalisaatio syntyi sosialismin romahduksen seurauksena, Kiinan talouselämän uudistusten myötä ja teknologisen kehityksen mahdollistaessa tuotantoketjujen pilkkomisen. Eräs merkittävimmistä ajanjakson seurauksista oli se, että 90-luvun alussa kaupan osuus BKT:sta oli noin 30%, mutta globalisaation seurauksena se kasvoi jopa 60 prosenttiin.

Luennon mielenkiintoisin osuus oli globalisaation vaikutus tuloeroihin ja erityisesti se, millaisia ongelmia asian mittaamiseen liittyy. Eräs kuuluisimmista viime aikojen globalisaation kuvaajista on elefanttikuvio (Lakner ja Milanovic), joka visualisoi hyvin sen, kuinka talouskasvusta ovat hyötäneet toisaalta kaikkein köyhimmät ja toisaalta kaikkein rikkaimmat. Graafi sellaisena kuin tunnemme käyttää tulojen suhteellista vertaustapaa. Kun samalla aineistolla piirtää absoluuttisen vertauksen, saa aikaan kuvion, joka on vaa-

kasuora ja nousee pystysuoraan ylös rikkaimpien kohdalla. Toisin sanoen absoluuttisesti mitattuna lähes kaikki vaurastuminen on mennyt rikkaimmille viime vuosikymmeninä.

Tämä itsessään paljastaa paitsi sen, että suhteellinen ja absoluuttinen mittaustapa antaa erilaisen kuvan kehityksestä niin myös sen, että tuloeroja mitatessa ja esittäessä joutuu väistämättä eettisten valintojen äärelle. Haaparanta itse julisti kannattavansa absoluuttista tuloerojen vertausta muun muassa siksi, että se paljastaa selkeän korrelaation tulojen ja epätasa-arvon kasvun välillä. Lisäksi on kehitetty hienovaraisempia mittaustapoja, jotka vaativat esimerkiksi maan keskimääräisen tulotason ottamista huomioon ikään kuin eettisenä parametrina.

Asia josta olisin tahtonut kuulla lisää oli tutkimus (Furceri, 2019), josta Haaparannan yhteenveto oli, että rahoitusmarkkinoiden liberalisoinnilla ei ole saavutettu talouskasvua, mutta se on johtanut tuloerojen kasvamiseen ja kipannut funktionaalista tulonjakoa voittojen suuntaan. Toisin sanoen vaikka globalisaation muut osatekijät olisivat avuksi talouden ja hyvinvoinnin kasvattamisessa, on rahan liikkuvuuden vapauttamisella vain keuhkoja vaikutuksia. Toisaalta asiasta oli vain yksi tutkimus tarjolla.

Haaparanta kertoi laajasti myös kauppasodista, joka ovat syttyneet uudelleen finanssikriisin jälkeisessä maailmassa, mutta minulle vaurauden ja tuloerojen kasvu oli aiheena mielenkiintoisempi.

11 Väestönkasvu, ihmiskunnan kohtalonkysymys?

Taloustieteen tohtori Ulla Lehmijoki luennoi otsikolla ”Väestönkasvu, ihmiskunnan kohtalonkysymys?”. Väestönkasvu on ollut räjähdysmäistä 1700-luvulta lähtien sekä teollisen vallankumouksen että lääketieteen läpimurtojen ansioista. Ihmisten lisääntyessä myös ihmiskunnan ekologinen jalanjälki on kasvanut ja nykypäivänä olemme tilanteessa, jossa ihmiskunta kuluttaa tarjolla olevaa biokapasiteettia enemmän ja nopeammin kuin sitä on saatavilla. Toisin sanoen tilanne on kestävätkö pidemmällä aikavälillä.

Ennen katsausta varsinaisiin uhkakuihin, Lehmijoki kertoi, millaisia menetelmiä ja virhemarginaaleja väestönkasvun ennustamiseen liittyy. Ennustukset rakennetaan oleellisesti kolmesta eri komponentista: selviytymisfunktioista, fertiliteettifunktioista ja momentista. Selviytymisfunktio tulee suoraan väestön odotetusta eliniästä. Sen ennustaminen ei aina ole helppoa, mutta sen osuus kokonaisväestökehitykseen on verrattain pieni. Fertiliteettifunktio pyrkii ennustamaan sen, missä iässä ja kuinka paljon väestö lisääntyy. Hedelmällisyys tunnetaan melko hyvin, mutta toisaalta väestökehityksen ennustamisessa fertiliteetin pienetkin virheet kertautuvat ja aiheuttavat epävarmuutta. Kolmas tekijä on väestömomentti, jossa on kyse yksinkertaisesti siitä, kuinka paljon on ihmisiä, jotka tulevat sukukypsään ikään tulevaisuudessa.

Koska ennustaminen on vaikeaa, YK julkaisee omissa ennusteissaan useita variantteja, joista todennäköisimpänä tulevaisuuskuvana pidetään medium-varianttia. Tällä hetkellä maailmanlaajuinen kokonaishedelmällisyysluku (TFR) noin 2,4 lasta per nainen. Noin 2,1 on nettouusiutumisluku eli se tasapaino,

jossa väestö ei kasva eikä supistu. YK:n mediumvariantin ennusteen mukaan hedelmällisyys laskee arvoon 1,85 vuoteen 2100 mennessä, jolloin väestön suuruus olisi noin 11 miljardia. Ennusteessa on toisaalta optimistista se, että väestönkasvu on verrattain maltillista ja pysähtyy vuosisadan aikana, mutta toisaalta lisäys nykytilanteeseen on yli kolme miljardia henkeä, joten resurssien ylikulutuksen hillitseminen on vaikeaa.

Lehmijoen mukaan tilanne ei kuitenkaan ole toivoton ja sietokyvyn rajoitta oleva resurssien käyttötaso on saavutettavissa. Tämä tietysti vaatii poliittista tahtoa ja toimia. Usein länsimaissa ollaan huolissaan Aasian tai Afrikan valtavista populaatioluvuista, mutta tosiasiassa tällä hetkellä länsimaat (Pohjois-Amerikka, Länsi-Eurooppa ja Australia) ovat täysin vastuussa resurssien liikakulutuksesta. Tulevaisuudessa kun elintaso nousee Intiassa, Kiinassa ja Afrikassa, saattaa ekologinen jalanjälki alueilla kasvaa myös yli kohtuullisen rajan, mutta toistaiseksi länsimaissa voimme syyttää vain itseämme tuhlailusta.

12 Talouspolitiikkaa 5 vuosikymmenellä

Kunnioitettavan pitkän virkamiesuran valtiovarainministeriössä tehnyt valtiosihteeri Raimo Sailas kertoi oman kokemuksensa Suomen talouselämän vaihteista 1970-luvulta lähtien. Luento oli luonteeltaan tämän kurssin vapaa-muotoisin ainakin siinä mielessä, ettei tukena ollut kalvoesitystä. Otsikoksi oli kerrottu: ”Talouspolitiikkaa 5 vuosikymmenellä. Kokemuksia, näkemyksiä ja opetuksia kolmesta talouskriisistämme.”

Luennon luomat mielikuvat erityisesti 70- ja 80-luvuista sopivat hyvin yhteen niihin, joita minulle on välittynyt sen ajan elokuvista – elämä oli monella tapaa yksinkertaisempaa, naiivimpaa ja päätöksiä syntyi mekanismeilla, joita nykyaikana ei voi todeta muuksi kuin korruptioksi. Silloin sitä nimitettiin varmaan maan tavaksi. Sailaskaan ei sanonut sitä suoraan, mutta kertoi esimerkkejä joissa Kekkonen ”runnoi” hallituksen kasaan ja Nesteen johtaja puuttui kulissien takana talouden ylikuumenemista torjuvaan virkamiestyöhön.

Mutta luennolla oli myös kovaa asiaa. Ehkä hieman yllättäen öljykriisi 1973 ei ole tullut vastaan tällä kurssilla vielä aiemmin, vaikka se on yksi merkittäviä sekä Suomen että maailman talouskriisejä. Lähes uskomattomalta kuulosti se, että vaikka öljykriisiin tietysti reagoitiin, nostettiin palkkoja heti seuraavana vuonna 45% kaksivuotisessa Tupossa. Toisaalta oli se kyseenalainen ratkaisu Sailaankin mielestä. Vasta vuosikymmenen loppupuolella saatiin aikaan elvytyshallitus (Sorsa II), joka kevensi veroja, lykkäsi ja kutisti palkankorotuksia, mutta ehkä kauaskantoisimpana asiana muutti talouspolitiikkaa ja asenteita yritysmuonteisempään suuntaan.

Luento muistutti monista asioista, joiden olen ikään kuin tiennyt kuulu-

van Suomen historiaan, mutta joita on aina ollut vaikea täysin ymmärtää, sillä olen itse elänyt niin erilaisessa maailmassa. Yksi näistä oli säännöstely, jota harrastettiin Suomessa paljon vielä niinkin hiljattain kuin 80-luvulla. Aiemmin kurssilla on puhuttu rahamarkkinoiden säännöstelyn keventämisestä, mutta säännöstely ei ollut pelkkä talousmaailman oikku vaan monien arkisten perushyödykkeiden maahantuontia ja hintaa säännösteltiin. Suomi kuitenkin alkoi hiljalleen avautua 80-luvun lopulla, muttei tarpeeksi hiljalleen eikä riittävän suunnitelmallisesti, sillä 90-luvun lama sillä saatiin aikaan.

Minusta oli hauska anekdootti, kun Sailas kertoi pankinjohtajien rumuttaneen markkinoiden vapautuksen puolesta 80-luvulla, mutta kun pankit alkoivat kaatua 90-luvulle tultaessa, muuttui ääni kellossa. Sen sijaan 90-luvulla ei monellakaan ollut hauskaa – sen verran muistan ajasta itsekin. Sailas jatkoi historiassa matkaamista vielä finanssikriisiin saakka, mutta minulle mielenkiintoisempi osa luentoa oli aika ennen kuin opin lukemaan ja kirjoittamaan.

Arvostan toki hyvin valmisteltuja kalvoja ja kovia lukuja erityisesti silloin, jos luennon asia on kvantitatiivinen. Tämä luento tuntui enemmän takkatulen äärellä kerrotulta tarinalta, josta puuttuu helposti poimittava tärkein asia tai oleellisin opetus. Mutta Sailaan kertomuksen vahvuus olikin juuri siinä, että se tarjosi helposti lähestyttävän kokonaiskuvan ja onnistui välittämään ajan ilmapiirin paremmin kuin mitä luvuilla ja kuvaajilla voisi koskaan kertoa. Siinä mielessä tämä oli paitsi erinomainen päätösluento niin myös oma suosikkini. Sailaan hyvä luento.

13 Yhteenveto

Olen taloustieteen sivuaineopiskelija enkä ole seurannut talouden tapahtumia missään merkittävässä määrin. Toki uutisia tulee vastaan, mutta uutisten luonteen takia niistä ei oikein saa todellista ymmärrystä yksittäisten tapahtumien taustoista ja niihin liittyvistä mekanismeista. Siksi tällä kursilla – niin kuin kaikilla aiemmillakin taloustieteen kursseilla – lähes kaikki pintaa syvemmälle menevät selitykset talouden rakenteista ja mekanismeista tulevat pääsääntöisesti uutena vastaan. Samasta syystä minun on vaikea reflektoida oppimaani suhteessa siihen, mitä olen aiemmin tiennyt. Tai siis oikeastaan se on todella helppoa, mutta reflektointi jää aika kevyeksi, kun voin vaan todeta, että opin aivan kuin olisi kaadettu vettä tyhjään lasiin.

Samasta syystä kurssin ohjeistus, joka kehottaa miettimään, ”mitä vastaväitteitä heräsi,” tuntuu lähes pilkanomaiselta. En koe että minun olisi kolmen aiemmin käyneeni taloustieteen kurssin pohjalta syytä alkaa väittämään vastaan sille laumalle tohtoreita, jotka ystävällisesti tulivat kertomaan omasta erikoisalastaan. En toki yritä välttää ajattelemasta omilla aivoilla, mutta rajansa kaikella!

Sen verran tunnustan oppineeni että pidän taloustieteestä. Jos vielä pohditsin, mitä tahtoisin tulevaisuudessa tehdä, saattaisin jatkaa tämän aineen parissa. Mutta tosiasiaa olen jo lähes kymmenen vuotta tehnyt töitä tietojenkäsittelytieteen opinnoista ponnistaen ja olen erittäin tyytyväinen nykyiseen uraan. Tulin vaan pistäytymään koulunpenkillä ja punomaan opintoja pakettiin.